

ВИДОВИЙ СКЛАД І НАСЕЛЕННЯ ХИЖИХ ТА ГІДРОФІЛЬНИХ ПТАХІВ ЛУК І ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ ОКРЕМИХ ЧАСТИН КИЄВА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

М.В. Причепка

Інститут гідробіології НАН України; пр. Героїв Сталінграду, 12, м. Київ, 04210, Україна

Institute of Hydrobiology of the National Academy of Sciences of Ukraine; Prospect Geroiv Stalingradu, 12, Kyiv, 04210, Ukraine

✉ prichepa1987@ukr.net

Species composition and communities of raptors and hygrophilous birds of meadows and wetlands in some parts of Kyiv and its outskirts. - M.V. Prichepa. - *Berkut*. 28 (1-2). 2019. - We studied birds on five wetland and meadow areas of Kyiv and its environs in 2017–2019. Counts were conducted during breeding, migration and wintering seasons. In total, 106 species were registered. 22 from them are listed in the Red Book of Ukraine. The highest diversity of birds had Osokorky meadows (94 species) located on the left bank of the Dnieper. It is connected with the habitat variety of this area and its vicinity. The example of Opechen lakes showed that increasing of urbanisation processes and anthropogenic impact on wetland ecosystems caused the reduction of species richness and number of birds. [Ukrainian].

Key words: ornithofauna, diversity, distribution, migration, breeding, anthropogenic influence.

У 2017–2019 рр. проводилися дослідження на 5 ділянках – луки на Осокорках та Тросщині, ставки на Нивках і Совках, озера Опечень. Загалом зареєстровано 106 видів птахів, 22 з них занесені до Червоної книги України. Найбільше різноманіття птахів виявлене на луках в Осокорках (94 види), що пов'язано з розмаїттям біотопів на цій ділянці та в її околицях. Найменше видів знайдено на озерах Опечень (31), де значний антропогенний вплив і найбільше трансформовані біотопи.

Ключові слова: орнітофауна, різноманіття, поширення, міграція, гніздування, антропогенний вплив.

Природні (первинні) лучні ценози на рівнинній території України збереглися на невеликих площах, майже виключно у притерасних частинах заплави великих річок (Дубровський та ін., 2008). У межах Києва та в його околицях з кожним роком зменшується кількість водойм та боліт внаслідок господарської діяльності й забудови. Вони мають значну цінність для охорони біорізноманіття. Тут гніздяться, полюють та зупиняються під час сезонних міграцій птахи з різних екологічних груп. Саме хижі птахи та види водно-болотних угідь виявляють найбільший рівень вразливості до мінливих умов існування. Це, зокрема, виражається в коливанні їх чисельності. Метою нашої роботи було дослідження якісного складу окремих ділянок лучних та водно-болотних ландшафтів Києва і прилеглих територій, а також порівняння видового складу птахів зазначених ландшафтів залежно від антропогенного навантаження.

Матеріал і методика

Дослідження проводили у 2017–2019 рр. у період гніздування (3 декада квітня – 3 декада липня) та міграцій і зимівлі (1 декада серпня – 2 декада квітня). Найбільший акцент було зроблено на реєстрації видів протягом репродуктивного сезону. Спостереження проводили в місцях скупчення та потенційного гніздування птахів. Основний матеріал було зібрано протягом гніздового періоду. Спостереження за гніздовими лімнофілами велись у квітні – липні під час максимальної активності більшості птахів – з 6⁰⁰ до 9⁰⁰ ранці та з 18⁰⁰ до настання темряви. Дослідження проводилися шляхом маршрутних обліків та на пробних площах. Контури останніх визначалися, як правило, межами деревних формацій. Для моніторингу птахів у 2017 р. було закладено постійні маршрути і 6 пробних ділянок, де до 10 раз проводилися обліки в різні періоди року (Равкин, Челинцев, 1990; Бибби и др., 2000).

За характером перебування птахів на даній території були виділені наступні категорії: осілі, гніздові, літучі, пролітні (Фесенко, Бокотей, 2002).

Для обліків застосовувались біноклі 10 × 40 і 12 × 5 та цифровий фотоапарат із 20-кратним збільшенням. За можливості перевіряли наявність гнізд протягом репродуктивного періоду. Достовірність гніздування визначалась у відповідності з критеріями, рекомендованими Комітетом Європейського орнітологічного атласу – ЕОАС (Breeding Bird..., 1992). Особливу увагу було приділено птахам із гніздовою поведінкою (токування, агресивна поведінка, принесення корму чи будівельного матеріалу), зокрема хижим (Домашевский, 2004). В обліках бугайчика (*Ixobrychus minutus*), пастушкових, очеретянок використовували картування гніздових ділянок (на підставі реєстрації голосів) у комплексі з цілеспрямованим обстеженням придатних біотопів – порослі очеретом береги каналів, зарості верб над самою водою, великі масиви прибережної рослинності з затоками і внутрішніми плесами (Bogowiec et al., 1981; Dombrowski, 1987; Гудина, 1999).

Район досліджень

Осокорківські луки, враховуючи Бортницький скидний канал (БСК), – це залишки великого лівобережного масиву вздовж дніпровської заплави (рис. А). Ландшафтно-біотопічна характеристика території надзвичайно різноманітна, що слугує ключовим чинником, який приваблює птахів, особливо під час міграцій. Вздовж досліджуваних ділянок каналів і озер добре виражені зарості очерету, рогозу. Тут наявні озера різної площі та форми, що межують із вологими та сухими луками. Між ними також розташовані заплавні озера, зокрема Плоске, Піщане, Святище, Коров'яче. Серед великих озер досліджувалися Тягле, Набрєж і Мартишів. Вздовж них є заплашний ліс. Тут представлені в основному мішані ліси. Водойми між

собою сполучені каналами. Негативними чинниками, що лімітують чисельність птахів, є забудова у північній та північно-західній частині, рекреація, випалювання рослинності, прокладання доріг уздовж лісів. Специфічні екологічні умови на скидному каналі Бортницьких очисних споруд із різними гідрологічними та температурними параметрами сприяють високій чисельності придонних безхребетних і риб-бентофагів, які слугують кормом для багатьох птахів. БСК є місцем зимівлі цілого ряду видів (Яненко, Лопарев, 2012).

Озера Опечень – залишки річища р. Почайни, які були трансформовані у каскад озер, що суттєво відрізняються за розмірами та конфігурацією (рис. Б). Водойми зазнають інтенсивного антропогенного навантаження з боку заводів та прилеглої забудови. Для дослідження було обрано руслово й озерну системи Почайни та затоку Вовкувата. Негативними чинниками є трансформація берегової лінії, вирубування заплавних гаїв, надходження із колекторів та заводів забруднюючих сполук до водойм, рекреація, а також наявність великого угруповання сірих пацюків (*Rattus norvegicus*), що мешкає на прилеглий до водойм території міста.

Ділянка **Троєщинських лук** – залишки лівобережної заплави Десни, що розташовані неподалік житлового масиву Троєщина. На досліджуваній ділянці наявні канали, озера та стариця Десни (рис. В). Довкола цих територій були луки з різним рівнем зволоженості. Уздовж Десни розташовані фрагментарні залишки заплавної лісу. Їх сформовано головним чином такими видами, як тополя чорна (*Populus nigra*) та різними видами верб (*Salix* sp.).

Лучні ділянки межують із сільгоспугіддями. Негативні чинники – рекреація, перевезення вздовж лук піску, забудова, сінокоси, поступова інтенсифікація сільського господарства.

Совські ставки – заболочені озера серед міста з ознаками природного малопорушеного ландшафту (рис. Г). Головними негативними чинниками є забудова довкола водойм, рекреація, надходження комунально-побутових скидів із території міста до водойм.

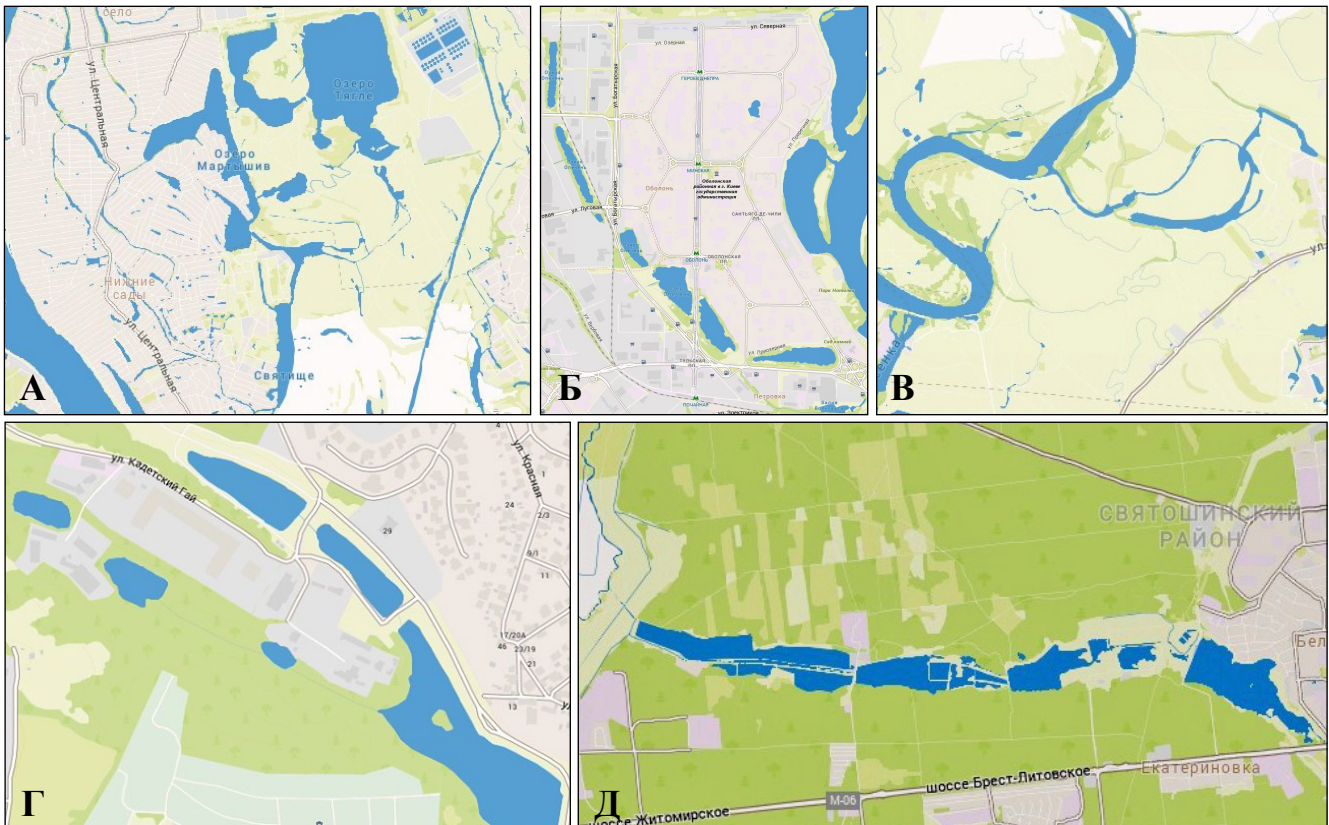
Риборозплідні ставки Нивки – каскад ставків, які різняться за площею та формою (рис. Д). Водна рослинність залежить від меліоративних робіт, що проводяться на водоймах. Багато водойм щороку осушують на зиму. Довкола ставків знаходиться мішаний та листяний ліс, що сприяє багатству орнітофауни. Негативно на птахів, особливо у репродуктивний період, впливають рекреація та аматорське рибальство.

Результати та обговорення

Загалом на досліджуваній території було зареєстровано 106 видів птахів (табл.). 22 з них занесені до Червоної книги України (2009). Найбільша їх кількість виявлена на Осокорківських луках (94), дещо менше – на Нивках (83) та Троєщині (80). У таблицю включені також види, що спостерігалися в місцях досліджень іншими авторами.

Луки Троєщини

Завдяки своєму розташуванню, луки Троєщини мають важливе значення як один із міграційних коридорів для

Район досліджень.

Study area.

А – луки Осокорків, Б – озера Опечень, В – луки Троєщини, Г – ставки Совки, Д – риборозплідні ставки Нивки.

птахів, зокрема хижих. Саме тут мігрують багато представників цього ряду, серед яких багато рідкісних видів.

Норцеподібні (Podicipediformes) – 2 види. Малий (*Podiceps ruficollis*) та чорноший (*P. nigricollis*) норці відмічені під час міграцій на стариці Десни.

Пеліканоподібні (Pelecaniformes) – 1 вид. Великий баклан (*Phalacrocorax carbo*) використовує старицю Десни для полювання. Зустрічався й під час міграцій.

Лелекоподібні (Ciconiformes) представлені 6 видами. Всі вони траплялися в основному під час кормових та сезонних міграцій. Це сіра (*Ardea cinerea*) та велика біла (*Egretta alba*) чаплі, бугайчик, квак (*Nycticorax nycticorax*), білий (*Ciconia ciconia*) і чорний (*C. nigra*) лелеки. Останній передусім реєструвався на стариці Десни. У 2018 р. на каналах та стариці Десни трималися навіть молоді особини, що може свідчити про можливість гніздування чорного лелеки десь неподалік.

Гусеподібні (Anseriformes) представлені 10 видами. З них гніздяться, решта трапляються під час міграцій. На каналах та осокових болотах оселяються чирок-тріскунець (*Anas querquedula*), широконоска (*A. clypeata*) та крижень (*A. platyrhynchos*). Під час весняних міграцій реєструвалися свищ (*A. penelope*), чирок-свистунець (*A. crecca*), шилохвіст (*A. acuta*). На стариці Десни відмічені чубата чернь (*Aythya fuligula*), сіра гуска (*Anser anser*), лебідь-шипун (*Cygnus olor*), гоголь (*Bucephala clangula*).

Соколоподібні (Falconiformes) представлені 21 видом. Серед них достовірно гніздовими є 2. У межах лук Троєщини у 2018 р. в одному із заплавних лісів було виявлено гніздо чорного шуліки (*Milvus migrans*). Воно було розміщене на вербі. При повторній перевірці в ньому виявлено 2 пташенят. У 2019 р. гніздо було знову зайняте парою шулік. Про наявність гніздово-територіальних пар чорного шуліки, зокрема в межах каналів ТЕЦ 6, писав С.В. Домашевський (2002). У 2019 р. неподалік від гніздової території чорного шуліки токувала пара звичайних канюків (*Buteo buteo*). При повторному огляді території гнізда виявлено не було. В одному з гаїв також була наявна територіальна пара малого яструба (*Accipiter nisus*), що проявляла агресивну поведінку відносно інших птахів, зокрема чорних шулік та звичайних боривітрів (*Falco tinnunculus*). Боривітер реєструється в межах заплави під час полювання на прудких ящірок (*Lacerta agilis*), полівок (*Microtus* sp.) та деяких прямокрилих комах (Orthoptera sp.). Це особини, що живуть на багатоповерхових будинках на прилеглих до заплави територіях міста. На одній із стариць Десни в заламах комишу протягом 2018 р. трималася пара очеретяних лунів (*Circus aeruginosus*). На цій території самець луна неодноразово проявляв агресивну поведінку відносно підорликів, які тут полювали. Згодом тут було зафіксовано льотну молодь цього виду. Неодноразово протягом III декади липня та II декади серпня реєструвалися над луками та над полями озимини лучні луні (*C. pygargus*), серед яких були й молоді особини (juv). Скоріше за все, вони з гніздових угруповань, розміщених вище за течією Десни. Під час міграцій регулярно зустрічаються поодинокі пролітні птахи в околицях с. Погреби та вздовж стариць Десни. Протягом 2017–2018 рр. на каналах і луках неодноразово реєструвався зміїд

(*Circaetus gallicus*). Пізніше відмічали молодь цього виду. Це може свідчити про гніздування у прилеглих лісах у заплаві Десни та біля ТЕЦ 6. Також протягом 2019 р. на зазначеній території реєструвалися зміїди, які, судячи за забарвленням, були нестатевозрілими молодими особинами. Можливо, птахи з минулорічних виводків, що шукали місця для гніздування. Зміїд тут реєструвався у гніздовий період і раніше (Домашевський, 2005). За роки спостережень у межах Троєщинських лук спостерігалися також великий підсоколик (*Falco subbuteo*) (постійно) та кібчик (*F. vespertinus*) (30.07.2018 р.). Реєстрація великого підсоколика у гніздовий період може свідчити про його гніздування у прилеглих до Десенки (о-в Муромець) та ТЕЦ 6 заплавних гаях. Також на луках протягом гніздового сезону неодноразово відмічався малий підорлик (*Aquila pomarina*), зокрема 12.07.2018 р., 25.04.2019 р. 28.07.2017 р. було зафіксовано темну морфу орла-карлика (*Hieraetus pennatus*), птах кружляв разом із канюками над луками.

Згідно літературних даних, на досліджуваній території реєструвалися також: степовий лунь (*Circus macrourus*), великий підорлик (*Aquila clanga*) та беркут (*A. chrysaetos*) (Домашевський, 2005; Мороз та ін., 2015).

Орнітологи, які вивчали міграції хижих птахів в околицях Києва, відзначали роль цієї території для мігрантів, особливо заплави Десни (Домашевський, 2002, 2012; Домашевський, Демиденко, 2009). Проте місто інтенсивно росте, й новобудови захоплюють нові ділянки заплав річок. Значна частина заплави Десни забудована, а луки переорюють під сільськогосподарські культури. Це негативно відображається на чисельності мігруючих хижих птахів, оскільки знищуються території, де годуються ці види, зокрема в період міграцій.

Журавлеподібні (Gruiformes) представлені 6 видами. Гніздування встановлене для 3 – лиска (*Fulica atra*), водяна курочка (*Gallinula chloropus*), деркач (*Crex crex*). Пастушок (*Rallus aquaticus*) і погонич (*Porzana porzana*) реєструвалися у гніздовий сезон, що може свідчити про гніздування. Сірі журавлі (*Grus grus*) неодноразово зупинилися під час весняних міграцій біля стариці Десни.

Сивкоподібні (Charadriiformes) представлені 20 видами. Серед куликів гніздяться 4 види. Це малий зуйок (*Charadrius dubius*) – 2–3 пари, великий грицик (*Limosa limosa*) – 2–6 пар, звичайний коловодник (*Tringa totanus*) – 2–4 пари. Є колонія чайки (*Vanellus vanellus*), що демонструє тут гніздову пластичність. Основна кількість гніздових пар чайки зосереджена в межах сухих та вологих лук. Окремі пари було виявлено на сільгоспугіддях, зокрема, засіяних соєю та пшеницею полях. Загалом було зафіксовано за роки спостережень гніздування 9–15 пар. У квітні також реєструвалося токування бекаса (*Gallinago gallinago*). Протягом гніздового сезону реєструвалися перевізник (*Actitis hypoleucos*) та лісовий коловодник (*Tringa ochropus*). Останній в основному притримувався стариць Десни. Зустрічалися також великий (*T. nebularia*) та болотяний (*T. glareola*) коловодники. У 2018 р. було знайдено дупеля (*Gallinago media*). Уздовж стариць Десни зустрічається кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*). Це рідкісний вид, що гніздиться на Дніпрі та нижній Десні (Грищенко и др., 2012).

Видовий склад птахів і статус видів у районі досліджень
Species composition and status of species in the study area.

Вид	Ставки Совки	Ставки Нивки	Озера Опечень	Луки Осокорків	Луки Троєщини
<i>Podiceps ruficollis</i>	M	B	–	B	M
<i>P. nigricollis</i>	–	B?	–	B?	M
<i>P. auritus</i>	–	–	–	M	–
<i>P. grisegena</i>	–	–	–	M	–
<i>P. cristatus</i>	–	B	B?	B	–
<i>Phalacrocorax carbo</i>	S	S	S	S	S
<i>Botaurus stellaris</i>	–	S	–	B?	–
<i>Ixobrychus minutus</i>	B	B	B	B	B
<i>Nycticorax nycticorax</i>	S	S	–	S	S
<i>Egretta alba</i>	S	S	–	S	S
<i>Ardea cinerea</i>	S	S	M	B	S
<i>A. purpurea</i>	–	S	–	S	–
<i>Ciconia ciconia</i>	S	S	–	S	S
<i>C. nigra</i> *	–	S	–	S	S
<i>Anser anser</i>	–	M	–	M	M
<i>A. albifrons</i>	–	M	–	M	M
<i>Cygnus olor</i>	–	B	–	B	M
<i>Anas platyrhynchos</i>	B	B	B	B	B
<i>A. crecca</i>	–	B	–	B?	M
<i>A. strepera</i> *	–	M	–	B?	–
<i>A. penelope</i>	–	M	–	M	M
<i>A. acuta</i>	–	M	–	M	M
<i>A. querquedula</i>	B	B?	M	B	B
<i>A. clypeata</i>	S	S	S	B?	B?
<i>Netta rufina</i> *	–	–	–	M	–
<i>Aythya ferina</i>	B	B?	M	B?	–
<i>A. nyroca</i> *	–	–	M	–	–
<i>A. fuligula</i>	B	B?	–	S	M
<i>A. marila</i>	–	–	–	M	–
<i>Bucephala clangula</i> *	–	–	–	M	M
<i>Mergus albellus</i>	–	–	–	M	–
<i>M. serrator</i> *	–	–	–	M	–
<i>M. merganser</i>	–	–	–	M	–
<i>Pandion haliaetus</i> *	–	M	–	M	M
<i>Milvus migrans</i> *	–	B	–	S	B
<i>Pernis apivorus</i>	–	B?	–	S	M
<i>Circus aeruginosus</i>	–	B	–	B	B?
<i>C. pygargus</i> *	–	S	–	S	S
<i>C. cyaneus</i> *	–	–	–	S	S
<i>C. macrourus</i> *	–	M	–	–	S
<i>Accipiter gentilis</i>	–	B?	S	S	S
<i>A. nisus</i>	S	B?	S	B	B?
<i>Buteo buteo</i>	M	B	M	S	S
<i>B. lagopus</i>	–	–	–	M	M
<i>Circaetus gallicus</i> *	–	S	–	S	S
<i>Hieraaetus pennatus</i> *	–	–	–	–	M
<i>Aquila chrysaetos</i> *	–	–	–	–	M
<i>A. clanga</i> *	–	M	–	M	–
<i>A. pomarina</i> *	–	S	–	S	S
<i>Haliaeetus albicilla</i> *	–	S	–	S	M
<i>Falco peregrinus</i> *	–	–	–	M	M

Продовження таблиці

Continuation of the Table

Вид	Ставки Совки	Ставки Нивки	Озера Опечень	Луки Осокорків	Луки Троєщини
<i>F. tinnunculus</i>	S	S	S	B?	S
<i>F. subbuteo</i>	S	S	S	B?	B?
<i>F. columbarius</i>	–	M	–	–	–
<i>F. vespertinus</i>	–	–	–	–	S
<i>Grus grus*</i>	–	–	–	M	M
<i>Rallus aquaticus</i>	B?	B	–	B?	B?
<i>Porzana parva</i>	–	B?	–	B?	B?
<i>P. porzana</i>	–	B?	–	B?	B?
<i>Crex crex</i>	B?	B?	–	B	B
<i>Fulica atra</i>	B	B	B	B	B
<i>Gallinula chloropus</i>	B	B	B	B	B
<i>Charadrius dubius</i>	–	S	–	B?	B
<i>Vanellus vanellus</i>	–	B?	–	B	B
<i>Haematopus ostralegus*</i>	–	–	–	S	M
<i>Tringa ochropus</i>	S	S	S	S	S
<i>T. totanus</i>	–	M	–	B	B
<i>T. glareola</i>	–	M	–	M	M
<i>T. stagnatilis*</i>	–	M	–	–	–
<i>T. nebularia</i>	–	M	M	M	M
<i>T. erythropus</i>	–	M	–	M	–
<i>Actitis hypoleucos</i>	S	B	S	B?	B?
<i>Xenus cinereus</i>	–	–	S	S	–
<i>Philomachus pugnax</i>	–	M	–	M	–
<i>Calidris alba</i>	–	–	–	S	–
<i>C. alpina</i>	–	M	–	S	–
<i>C. minuta</i>	–	M	–	–	–
<i>C. ferruginea</i>	–	M	–	–	–
<i>C. temminckii</i>	–	M	–	–	–
<i>Gallinago media*</i>	–	–	–	–	M
<i>G. gallinago</i>	–	M	–	B	B
<i>Limosa limosa</i>	–	M	–	B	B
<i>Larus minutus</i>	–	M	–	–	S
<i>L. ridibundus</i>	B	B	S	B	S
<i>L. fuscus</i>	–	M	–	M	–
<i>L. cachinnans</i>	S	S	S	S	S
<i>L. canus</i>	M	S	M	S	S
<i>Chlidonias niger</i>	B	S	–	B	B
<i>Ch. hybrida</i>	–	M	–	M	M
<i>Ch. leucopterus</i>	S	S	–	S	S
<i>Sterna hirundo</i>	S	S	S	B	S
<i>S. albifrons*</i>	–	–	–	S	S
<i>Cuculus canorus</i>	B	B	B	B	B
<i>Alcedo atthis</i>	B	B	B	B	B
<i>Asio flammeus*</i>	–	–	–	B?	M
<i>Riparia riparia</i>	B	B?	–	B	S
<i>Motacilla citreola</i>	–	–	–	B?	–
<i>Locustella luscinioides</i>	B	B	–	B	B
<i>L. fluviatilis</i>	B	B?	–	B	B
<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	B	B	B	B	B
<i>A. arundinaceus</i>	B	B	B	B	B
<i>A. schoenobaenus</i>	–	B	–	B	B
<i>Luscinia svecica</i>	B	B	–	B	B
<i>Panurus biarmicus</i>	S	B?	M	B?	M

Закінчення таблиці

End of the Table

Вид	Ставки Совки	Ставки Нивки	Озера Опечень	Луки Осокорків	Луки Троєщини
<i>Remiz pendulinus</i>	В	В	В	В	В
<i>Emberiza schoenichus</i>	В?	В?	С	В?	В?
Всього видів:	39	83	31	94	80

Примітка. В – гніздовий вид, В? – імовірно гніздовий вид, М – пролітний вид, С – літуючий (вид, що траплявся у гніздовий сезон), * – вид, занесений до Червоної книги України (2009).

Коливання чисельності гніздових пар куликів пов'язане з погодними умовами та весняними палами рослинності. Суттєвої шкоди цим птахам завдають бродячі собаки й сінокошіння у весняний період.

У межах Троєщинських лук на одній із стариць Десни виявлено колонію з кількох пар чорного крячка (*Chlidonias niger*), що знаходилася на плаваючому листі латаття білого (*Nymphaea alba*). Тут зареєстровані також білощоккий (*Chlidonias hybrida*), білокрилий (*Ch. leucopterus*), річковий (*Sterna hirundo*) та малий (*S. albifrons*) крячки, звичайний, жовтоногий, сивий (*Larus canus*) і малий (*L. minutus*) мартини. Заплава Десни має важливе значення як місце годівлі зазначених видів.

Зозуленодібні (Cuculiformes) представлені 1 видом – зозуля звичайна (*Cuculus canorus*).

Совоподібні (Strigiformes) – 1 вид. Болотяна сова (*Asio flammeus*) реєструвалася у міграційний період.

Сиворакшенодібні (Coraciformes) – 1 вид. Голубий рибалочка (*Alcedo atthis*) постійно реєструвався на каналах та старицях Десни, гніздиться в урвищах берегів.

Горобцеподібних (Passeriformes) виявлено 11 видів. Гніздування встановлене для 7 з них: лучна (*Acrocephalus schoenobaenus*), ставкова (*A. scirpaceus*) та велика (*A. arundinaceus*) очеретянки, очеретяна вівсянка (*Emberiza schoenichus*), ремез (*Remiz pendulinus*), синьошийка (*Luscinia svecica*), солов'їна (*Locustella luscinioides*) і річкова (*L. fluviatilis*) кобилочки. Вусата синиця (*Panurus biarmicus*) реєструвалася під час сезонних міграцій на пониженнях із очеретяними заростями. Берегова ластівка (*Riparia riparia*) досліджувану ділянку використовує для годівлі.

Озера Опечень

Наші дослідження показали наявність суттєвого зв'язку між рівнем трансформації біотопів та багатством орнітофауни. На прикладі озер системи Опечень добре видно вплив урбанізації на населення птахів. Негативну роль відіграє знищення прилеглих до озер берегових заростей. Це, перш за все, стосується таких видів, як синьошийка, лиска, водяна курочка, бугайчик, очеретянки, кобилочки. Розташування неподалік озер системи Опечень багатоповерхівок, заводів, доріг, автомийок істотно впливає на видовий склад і чисельність птахів (табл.). Зазначені озера утворилися внаслідок антропогенної трансформації річки Почайни, тому тут збереглися залишки берегової водної рослинності та фрагменти заплавної лісів, зокрема неподалік оз. Кирилівського та Лугового.

Норцеподібні – 1 вид, великий норець. Він постійно реєструвався на оз. Йорданське та оз. Кирилівське. У 2017 р. були невдалі спроби гніздування. Мала кількість

норців – свідчення високого рівня евтрофікації водойми порівняно з іншими озерами Києва (Алмазне, Тягле, Вирлиця).

Пеліканоподібні – 1 вид, великий баклан. У літній період на водоймах трапляється по 1–5 особин.

Лелекоподібні – 2 види: бугайчик та сіра чапля. Бугайчик трапляється на оз. Кирилівське, оз. Лугове, затоці Вовкувата. У 2019 р. він не реєструвався взагалі на оз. Йорданське, що пов'язано з трансформацією біотопів. У 2017 р. бугайчик був тут типовим гніздовим видом.

Гусеподібні представлені 4 видами. Гніздиться крижень. В окремі роки на озерах, зокрема Йорданському, реєстрували широконоську, червоноголову чернь (*Aythya ferina*) та чирка-тріскунця.

Соколоподібні – 4 види: малий яструб, звичайний канюк, звичайний боривітер, великий підсоколик. Малий яструб і канюк використовують заплавні гаї в міграційний період для пошуку їжі. Підсоколик і боривітер реєструвалися протягом гніздового сезону. У 2017 р. в дельтовій частині Почайни на тополі білій (*Populus alba*) було виявлено гніздову пару підсоколиків у старому гнізді сірої ворони (*Corvus cornix*). Проте з початком реконструкції русла Почайни та проведенням будівельних робіт і вирубуванням дерев соколи зникли.

Журавлеподібні – 3 види. Гніздяться лиска та водяна курочка. У 2019 р. на затоці Вовкувата було зареєстровано звичайного погонича. На ній гніздиться також до 8 пар лисок і кілька пар водяних курочок. Порівняно із 2017 та 2018 рр. у 2019 р. після значної реконструкції озер Опечень, зокрема оз. Йорданського, відбулись суттєві зміни чисельності водно-болотних птахів. Так, лисок залишилося лише 3 пари, хоча у 2015–2018 рр. тут гніздилось 12–16 пар.

Сивкоподібні представлені 8 видами. Гніздиться звичайний мартин. Його колонія розміщена на заболоченій ділянці затоки Вовкувата (15–20 пар). Лісовий коловодник реєструвався на оз. Йорданське протягом 2017–2018 рр. У 2017 р. на оз. Кирилівському відмічені мородунка та великий коловодник (Причепа, 2018), у 2018 р. – перелітний на оз. Йорданське. На водоймах, зокрема оз. Мінське, Йорданське, Кирилівське, реєструвалися скупчення звичайного мартина. У незначній кількості траплялися мартини сивий та жовтоногий. Річковий крячок постійно реєструвався на озерах Кирилівське та Йорданське. Птахів приваблює сюди значна кількість дрібної риби. У 2019 р., порівняно з 2017–2018 рр., їх стало значно менше, що зумовлено процесами реконструкції та трансформації берегової смуги вздовж озер.

Зозуленодібні – 1 вид, зозуля.

Сиворакшеподібні – 1 вид, голубий рибалочка. Він зустрічався протягом усього періоду досліджень, проте виявити місце гніздування не вдалося.

Горобцеподібних виявлено 6 видів. Гніздяться ремез, велика та ставкова очеретянки. Очеретяна вівсянка й вувата синиця реєструвалися під час міграцій. Берегова ластівка ловить комах над озерами. Чисельність очеретянок істотно зменшилася після реконструкції озер, насамперед, викорчовування очерету й верб.

Луки Осокорків

Територія має високий рівень різноманіття біотопів, тут є заплавні гаї, переліски, чагарі, водойми різних розмірів і форми, луки з різним рівнем зволоження. Це створює оптимальні умови для перебування птахів різних екологічних груп. Близькість Осокорківської заплави до дніпровських островів сприяє появі низки видів, які прилітають сюди на годівлю.

Норцеподібні. Виявлено 5 видів. Два з них гніздяться – великий і малий норці. За роки спостережень встановлене гніздування 22–26 пар великого норця: 3–5 – на оз. Набереж і 18–22 – на оз. Тягле (воно зазнає меншого рекреаційного навантаження порівняно з іншими водоймами). У 2018 р. гніздову пару знайдено на оз. Мартищів (2 juv). Гніздування малого норця виявлене на заплавному озері вздовж БСК (1 пара і 2 juv). Черношиїй та сірощокий (*Podiceps griseogenus*) траплялися під час міграцій, зокрема на оз. Тягле. Одного разу був зареєстрований червоношиїй норець (*P. auritus*) – на БСК.

Пеліканоподібні – великий баклан. Групи від 3 до 20 особин постійно реєструється на луках. Скоріше за все, це птахи з колоній на островах Дніпра. На БСК постійно зимує певна кількість бакланів, де вони полюють на цюголітків та дволіток карася сріблястого (*Carassius auratus gibelio*) та коропа (*Cyprinus carpio*).

Лелекоподібні – 8 видів. Точно встановлене гніздування для 3. Бугайчик (декілька пар) і сіра чапля гніздяться неподалік оз. Мартищів, заболочені канали й луки вздовж озер є місцем гніздування бугая (*Botaurus stellaris*). Велика біла й руда (*Ardea purpurea*) чаплі відвідують луки й озера в пошуках їжі, зокрема вони відмічалися на БСК, неподалік оз. Святище та на заболочених луках південніше оз. Тяглого. Постійні зустрічі протягом гніздового сезону квака можуть свідчити про ймовірне гніздування на заболочених ділянках луків. Велика біла та сіра чаплі регулярно зимують на БСК. У гніздовий сезон неодноразово реєструвалися білий та чорний лелеки. Останній в основному притримувався заболочених каналів уздовж лівого берега БСК.

Гусеподібні представлені 18 видами. Гніздяться крижень, лебідь-шипун, чирок-тріскунець. Лебеді успішно гніздилися на одному з озер у 2018 р. (Причепя, 2019), але у 2019 р., внаслідок раннього підпалу очеретів вздовж озера, їм довелося шукати нове місце. Лебеді трималися на каналах уздовж озер і БСК, але гнізда виявити не вдалося. У квітні 2018 р. на оз. Тягле зареєстровано токування у самців широконосок. У 2019 р. протягом квітня – травня декілька пар цих птахів неодноразово відмічалися на зарослих ділянках озер, що може свідчити про ймовірне

гніздування. Під час міграцій водойми відвідують великий (*Mergus merganser*), малий (*M. albellus*) та середній (*M. serrator*) крохалі, гоголь, нерозень (*Anas strepera*), чирок-свистунець, шилохвіст, чубата, морська (*Aythya marila*), червоноголова та червонодзьоба (*Netta rufina*) черні, сіра та велика білолоба гуски. У гніздовий сезон (травень – червень) 2019 р. пара нерознів трималася на БСК.

Соколоподібні представлені 17 видами. Серед них гніздовими є 3. У заплавних галях встановлено гніздування малого яструба, гніздо було розміщене на сосні звичайній (*Pinus sylvestris*). В очеретяних заростях на луках у 2017–2018 рр. реєструвалося гніздування очеретяного луна. У 2019 р. також виявлені дві територіальні пари. У серпні льотну молодь зустріли в околицях с. Боргничі (2 juv). У 2018 р. відмічене гніздування звичайного боривітра на ЛЕП у гнізді сірої ворони (4 juv). Протягом гніздового сезону реєструвалися: великий яструб, звичайний канюк, чорний шуліка, змієд, осоїд (*Pernis apivorus*), лучний лунь, великий підсоколик. Під час міграцій виявлені: зимняк (*Buteo lagopus*), малий підорлик, польовий лунь (*Circus cyaneus*), скопа (*Pandion haliaetus*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). Молоді орлани неодноразово відмічалися вздовж БСК. Зальоти осоїда та шуліки протягом гніздового сезону на луки пов'язані з переміщеннями птахів із прилеглих територій, зокрема Жукового о-ва, де вони гніздяться (власні спостереження). Змієд полював на вужів (*Natrix natrix*), дотримуючись одного маршруту, що може свідчити на користь існування гніздової пари у прилеглих лісах, зокрема з лівого берега БСК (Причепя, 2019).

Журавлеподібні представлені 7 видами. Гніздування встановлено для 3 видів. Водяна курочка та лиска наявні на більшості водойм, включаючи БСК. Деркач реєструвався на сухих та зволених луках. Протягом гніздового сезону було також відмічене токування водяного пастушка, звичайного та малого (*Porzana parva*) погоничів, що може свідчити про ймовірне гніздування. У весняний період луки відвідували зграї з кількох десятків сірих журавлів.

Сивкоподібні представлені 24 видами. 3 куликів достовірно встановлене гніздування для 4 видів. На перезволених ділянках лук в осоці (*Carex* sp.) гніздяться 5–7 пар великого грицика. Також гніздяться бекас, звичайний коловодник, чайка. На БСК та оз. Тяглого реєструвалися: мородунка, великий та лісовий коловодники, перевізник, малий зуйок, білий (*Calidris alba*) та чорногрудий (*C. alpina*) побережники. Реєстрація на каналі у гніздовий період перевізника та малого зуйка, а також наявність тут сприятливих біотопів, може свідчити на користь імовірного гніздування цих видів. Кулик-сорока мешкає на островах Дніпра – Жуковому, Козачому, Ольжиному, Пташиному (Атамась, Кукушин, 2010), він відвідує луки, зокрема піщано-галькові береги оз. Тягле. Тут є багато двостулкових та черевоногих молюсків, якими цей птах живиться.

Серед мартинових (Laridae) зареєстровано 9 видів. Звичайний і жовтоногий мартини, білощокий, білокрилий і малий крячки трапляються постійно з квітня до серпня. Гніздові колонії їх є на дніпровських островах та

оз. Вирлиця. Мартини зимують на БСК. Річковий крячок реєструвався на гніздуванні на заплавному озері неподалік БСК (2 пари). Гніздування чорного крячка зафіксоване у 2018–2019 р. на оз. Коров'яче (6–14 пар). Сивий та чорнокрилий (*Larus fiscus*) мартини реєструвалися на оз. Тяглому у весняний період.

Зозулеподібні – 1 вид, зозуля.

Совоподібні. У 2018 та 2019 рр. було виявлено болотяних сов з елементами токового польоту (власні спостереження).

Сиворакшеподібні – 1 вид, голубий рибалочка. Є типовим гніздовим видом, крім того, неодноразово реєструвався в зимовий період.

Горобцеподібні. Виявлено 11 видів. Серед них достовірно гніздовими є 7. Вусата синиця та жовтоголова плиска (*Motacilla citreola*) реєструвалися протягом гніздового сезону. Враховуючи наявність сприятливих для них біотопів, можливе гніздування. Серед перезвожених лук, які чергуються із заростями рогозу широколистою (*Typha latifolia*), осоки, гніздиться лучна очеретянка (*Acrocephalus schoenobaenus*). На даній території це один із найбільш масових видів водно-болотяних птахів. На водоймах гніздяться велика та ставкова очеретянки. Затоплені верболози вздовж озер та великі масиви очеретяних низин сприятливі для ремеза, очеретяної вівсянки й синьошийки. Також тут було виявлено співаючих самців річкової та солов'їної кобилочки. Завдяки значній площі очеретяних заростей між озерами й каналами Осокорків тут є велике гніздове угруповання цих видів. Це єдине місце в межах Києва, де виявлена на зимівлі гірська плиска (*Motacilla cinerea*) (Давиденко, Сыпко, 2002). Тут знайдено кілька колоній берегової ластівки. Ще одне колоніальне поселення є неподалік оз. Мартишів на одному з урвистих схилів.

Ставки Нивки

Це каскад водойм у долині річки Нивка. Рівень експлуатації їх різний, тому видовий склад птахів відносно багатий. Ще одним із чинників, що впливає на зростання багатства орнітофауни, є наявність значних масивів мішаного та листяного лісу, а також невеликої відстані до заплави р. Ірпінь. Рибогосподарські стави відіграють надзвичайно важливу роль у підтриманні різноманіття водно-болотного комплексу птахів. Для більшості видів вони стали повноцінними заміниками природних біотопів, які зазнали деградації внаслідок активних меліоративних робіт у другій половині ХХ ст. (Bochenski, 1995). Однією з таких акваторій є ставки риборозплідника «Нивка». Вони знаходяться в межах Дніпровського екологічного коридору (Гаврись, Бабич, 2004).

Норцеподібних 3 види. Достовірно встановлене гніздування великого та малого норців. Загалом у межах ставків на Нивках у 2019 р. було виявлено 8 пар великого норця і пару з виводком (2 juv) малого. Протягом гніздового сезону тут трималася також пара чорношиїх норців, проте пташенят виявлено не було.

Лелекоподібні – 8 видів. Гніздиться один – бугайчик. Сіра чапля трималася протягом сезону на водоймах, що інтенсивно заросли очеретом або рогозом. Чисельність коливалася від 5 до 50 особин. Велика біла та руда чаплі,

бугай, квак і білий лелека реєструвалися лише під час годівлі. Чорний лелека відмічений під час міграцій. У своїх дослідженнях деякі автори (Казанник та ін., 2014) зазначали, що рекреація та будівельні роботи істотно впливають на птахів ставків, зокрема найбільш чутливих до стресу.

Гусеподібні представлені 13 видами. Нами достовірно встановлене гніздування 3: крижня, чирка-свистунця (8.07.2019 р. – виводок із 3 пташенят), лебедя-шипуня (2.08.2019 р. – виводок із 6 пташенят). Раніше знаходили на гніздуванні чубату чернь (Сімон, Костюшин, 2016). Загалом, водойми Нивок мають важливе значення для мігруючих та літуючих качок, таких як попелюх, широконоса, чирок-тріскунець, шилохвіст, нерозень. Зустрічається тут під час міграцій і велика білолоба гуска. 18.05.2019 р. на одному зі ставків була зареєстрована білоока чернь (*Aythya nyroca*).

Соколоподібні представлені 13 видами. Нами встановлене гніздування для 2: звичайного канюка та очеретяного луна. Протягом гніздового сезону відмічені також осоїд, чорний шуліка, великий та малий яструби, зміїд, малий підорлик, звичайний боривітер, великий підсоколик. Розташування ставків сприяє появі під час сезонних та кормових міграцій таких хижаків, як скопа, орлан-білохвіст, лучний лунь. Деякі з них гніздяться в долині р. Ірпінь. Під час весняних обліків було зареєстровано степового луна (Домашевский, Письменный, 2005).

Журавлеподібні представлені 5 видами. Достовірно гніздування встановлене для 3: пастушок, лиска, водяна курочка. Деркач і малий погонич неодноразово відмічалися в період токування.

Сивкоподібні представлені 25 видами. З куликів точно встановлене гніздування 1 виду – перевізника (2 гніздові пари). У гніздовий період реєструвалися чайка та лісовий коловодник. Ставки відіграють важливу роль як місця зупинки під час міграцій цілого ряду видів куликів. Тут виявлені звичайний, великий, чорний (*Tringa erythropus*) та ставковий (*T. stagnatilis*) коловодники, турухтан (*Philomachus pugnax*), великий грицик, перевізник, бекас, чорногрудий і червоногрудий (*Calidris ferruginea*) побережники. У весняно-літній сезон реєструвалися жовтоногий і сивий мартини, весною – малий мартин (групи із 3–7 особин). На кількох водоймах є колонії звичайного мартина. Крячки – річковий, білощокий, чорний та білокрилий – відмічалися в основному під час весняних міграцій, з III декади квітня до II декади травня. Зустрічалися також літуючі особини річкового та чорного крячків.

Сиворакшеподібні. Голубий рибалочка гніздиться на схилах уздовж р. Нивка.

Горобцеподібні. Виявлено 10 видів, гніздування встановлене для 7: лучна, ставкова та велика очеретянки, солов'їна кобилочка, очеретяна вівсянка, синьошийка, ремез. Імовірно гніздяться також вусата синиця та річкова кобилочка. На водоймах постійно реєструвалася берегова ластівка.

Совські ставки

За багатством орнітофауни вони істотно поступаються попереднім ділянкам. Ставки зазнають забруднення з боку

забудови. Характерними особливостями водойм є різний рівень їх заростання та замулення.

Норцеподібні – 1 вид, під час міграцій трапляється малий норець.

Пеліканоподібні – 1 вид, великий баклан, зустрічається протягом літнього періоду.

Лелекоподібні представлені 5 видами. Достовірно гніздиться лише бугайчик. Білий лелека та велика біла чапля регулярно відвідують водойми для пошуків їжі. Сіра чапля трапляється протягом року постійно, що свідчить на користь можливого гніздування в заламах очерету на ставках.

Гусеподібні представлені 5 видами. Гніздування встановлене для 3. Останнім часом Совські ставки є місцем постійного гніздування чубатої черні, в різні роки відмічали 1–5 пар (Сімон, Костюшин, 2016). Також гніздовими видами є крижень і червоноголова чернь. Під час міграцій траплялися чирок-тріскунець і широконосік.

Соколоподібні. 5 видів зустрічаються під час міграцій та зимівлі: великий та малий яструби, звичайний канюк, звичайний боривітер, великий підсоколик.

Журавлеподібні – 3 види: лиска, водяна курочка та пастушок. Гніздування перших двох доведено.

Сивкоподібні представлені 8 видами. Серед них гніздові 2: звичайний мартин та чорний крячок. Під час сезонних міграцій водойми відвідували перевізник, лісовий коловодник, річковий і білокрилий крячки, сивий і жовтоногий мартини.

Зозулеподібні – 1 вид, зозуля.

Сиворакшеподібні. Голубий рибалочка реєструється постійно на території господарства, гніздиться в норах на схилах.

Горбцеподібні представлені 9 видами. Гніздяться велика і ставкова очеретянки, синьошийка, солов'їна й річкова кобилочки, берегова ластівка, ремез. Очеретяна вівсянка та вусата синиця реєструвались у міграційний сезон, але, враховуючи наявність типових біотопів, можливе гніздування.

Висновки

1. Загалом на досліджуваних ділянках зареєстровано 106 видів птахів, 22 з них занесені до Червоної книги України.

2. Найбільшим видовим різноманіттям відзначаються луки на Осокорках (94 види) та Троєщині (80) і ставки на Нивках (83), найменшим – Совські ставки (39) й озера Опечень (31).

3. Досліджувані ділянки на Нивках, Троєщині, Осокорках, як своєрідні рефугіуми, мають важливе значення для збереження типових біотопів і видового багатства птахів.

4. Зазначені території знаходяться на перетині міграційних шляхів, а також виступають як кормові майданчики для окремих груп птахів.

5. Високий рівень антропогенного навантаження (на прикладі озер системи Опечень), зокрема трансформація біотопів, істотно змінює якісний та кількісний склад орнітофауни.

ЛІТЕРАТУРА

- Атамась Н.С., Кукшин О.О. (2010): Колоніальні коловодні птахи заказника «Ольгин острів» та його околиць (м. Київ). - Запов. справа в Україні. 16 (1): 52-55.
- Бибби К., Джонс М., Марсен С. (2000): Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц. М. 1-186.
- Гаврись Г.Г., Бабич О.Г. (2004): Особливості орнітогеографічного районування Полісся і Лісостепу України у зв'язку з завданнями вивчення авіфауни. - Облік птахів: підходи, методики, результати. Житомир. 17-21.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н., Атамась Н.С. (2012): Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*) в Среднем Приднестровье. - Беркут. 21 (1-2): 82-92.
- Гудина А.Н. (1999): Методы учета гнездящихся птиц. Картирование территорий. Запорожье: Дикое Поле. 1-241.
- Давиденко И.В., Сыпко А.В. (2002): Зимовка птиц в районе очистных сооружений г. Киева зимой 2000/2001 гг. - Авіфауна України. 2: 70-73.
- Домашевский С.В. (2002): Наблюдения за миграциями хищных и околоводных птиц в нижнем течении р. Десна. - Авіфауна України. 2: 52-59.
- Домашевский С.В. (2004): Опыт учета хищных птиц в лесных биотопах. - Облік птахів: підходи, методики, результати. Житомир. 46-47.
- Домашевский С.В. (2005): Распространение, численность и миграции змеяда (*Circaetus gallicus*) в Киевской области. - Запов. справа в Україні. 11 (1): 45-49.
- Домашевский С.В. (2012): Результаты изучения миграции дневных хищных птиц в Киевской области в 1992–2004 гг. - Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Тр. VI Междунар. конфер. по соколообразным и совам Северной Евразии, г. Кривой Рог, 27–30 сентября 2012 г. Кривой Рог. 486-492.
- Домашевский С.В., Демиденко Ю.А. (2009): Пролет хищных птиц в окрестностях Киева осенью 2008 года. - Стрепет. 7 (1-2): 97-100.
- Домашевский С.В., Письменный К.А. (2005): Весенняя регистрация степного луна на севере Украины. - Беркут. 14 (1): 58.
- Дубровський Ю.В., Дубровська Л.Д., Котенко А.Г., Титар В.М., Цвель О.М. (2008): Збереження островів околиць Києва як важливої складової дніпровського екокоридору. - Дніпровський екологічний коридор. К.: Wetlands international Black Sea Programme. 78-85.
- Казаник В.В., Турчик А.В., Яненко В.О. (2014): Водно-болотна орнітофауна Святошинських ставків м. Київ та її сезонні зміни. - Вісн. Дніпропетровськ. держ. аграрно-економічного ун-ту. 33 (1): 170-173.
- Мороз В.О., Казаник В.В., Домашевский С.В., Bijlmakers P., Симон А.О. (2015): Нові дані по рідкісних та маловивчених видах птахів Київської області. - Беркут. 24 (2): 87-92.
- Причеп М.В. (2018): Особливості видового складу водно-болотних птахів урбанізованих територій на прикладі озер Києва. - Біологічні дослідження – 2018. Житомир: Рута. 145-147.
- Причеп М.В. (2019): Видовий склад гідрофільних, лугових та хижих птахів Осокорківських та Троєщинських лук. - Біологічні дослідження – 2019. Житомир: Полісся. 118-121.
- Равкин Е.С., Челинцев Н.Г. (1990): Методические рекомендации по комплексному маршрутному учету птиц. М. 1-33.
- Сімон А.О., Костюшин В.А. (2016): Гніздування чубатої черні (*Aythya fuligula*) в Києві. - Беркут. 25 (1): 44.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2002). Птахи фауни України: польовий визначник. К.: Укр. т-во охорони птахів. 1-416.
- Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І.А. Акимова. К.: Глобал-консалтинг, 2009. 1-624.
- Яненко В.О., Лопарев С.О. (2012): Обліки малочисельних і зникаючих птахів околиць Києва і охорона їх біотопів. - Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Біологія. 60 (3): 7-10.
- Bochenski Z. (1995): The effect of fishponds on the regional bird fauna. - Acta Hydrobiol. 37 (11): 75-82.
- Borowiec M., Stawarczyk T., Witkowski J. (1981): Próba uściślenia metod oceny liczebności ptaków wodnych. - Not. Orn. 22 (1-2): 47-61.
- Breeding Bird Atlas of Europe. Working Report 1: Non-passeriformes. The Netherlands, 1992. 1-257.
- Dombrowski A. (1987): Badania awifauny łęgowej stawów rybnych (instrukcja). - Fauna niziny Mazowieckiej. Wyższa szkoła Rolniczo-Pedagogiczna im. G. Dymitrowa w Siedlicach. 1-24.